

KOMMUNIKATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI.

 <https://doi.org/10.70728/tech.v3.i04.014>

Azizbek Abdupattayev

Namangan davlat chet tillari instituti stajyor-o'qituvchi

azizbekabdupattayev@mail.ru

+998931792820

Annotatsiya: Mazkur maqolada kommunikativ yondashuv asosida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda lingvistik kompetensiyaning grammatik, leksik va fonetik komponentlarini kommunikativ vazifalar hamda interaktiv metodlar orqali takomillashtirish yo‘llari o‘rganildi. Natijalar kommunikativ metodlar lingvistik kompetensiya darajasini sezilarli oshirishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ yondashuv, lingvistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, interaktiv metodlar, ingliz tili o‘qitish metodikasi.

МЕТОДЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА.

Аннотация: В статье рассматриваются способы совершенствования лингвистической компетенции будущих учителей английского языка на основе коммуникативного подхода. Анализируются методы развития грамматических, лексических и фонетических навыков с помощью коммуникативных заданий и интерактивных методов обучения. Результаты исследования показывают эффективность коммуникативных методов в повышении уровня лингвистической компетенции.

Ключевые слова: коммуникативный подход, лингвистическая компетенция, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, методика преподавания английского языка.

Kirish.

Zamonaviy chet til ta'limi paradigmasida kommunikativ yondashuv (Communicative Language Teaching) yetakchi metodologik konsepsiya sifatida shakllandi va u tilni ijtimoiy-interaktiv faoliyat vositasi sifatida talqin qiladi. J. Jalolov hamda o‘zbek metodistlari lingvistik kompetensiyaning funksional va pragmatik jihatdan shakllanishi nutqiy faoliyat jarayoni bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy asoslab berganlar. Mazkur nazariy qarashlar bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy-kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish jarayonida lingvistik komponentning strategik

ahamiyatini belgilaydi. Shu bois lingvistik kompetensiyani kommunikativ paradigma asosida rivojlantirish pedagogik ta'lim sifatini modernizatsiya qilishning muhim omili hisoblanadi. Biroq amaliyotda nazariy grammatik bilim bilan uning real kommunikativ vaziyatdagi funksional qo'llanishi o'rtasida metodik nomutanosiblik kuzatiladi. Ushbu didaktik ziddiyat lingvistik kompetensiyani kommunikativ asosda takomillashtirish muammosini yuzaga keltiradi. Mavjud ilmiy manbalarda kommunikativ kompetensiya keng yoritilgan bo'lsa-da, lingvistik kompetensiyani interaktiv va kontekstual faoliyat doirasida integrativ model asosida rivojlantirish mexanizmlari yetarlicha tizimlashtirilmagan. Aynan shu ilmiy bo'shliq mazkur tadqiqotning konseptual yo'nalishini belgilaydi. Lingvistik kompetensiyaning fonetik, leksik va grammatik komponentlari nazariy jihatdan aniqlangan, ammo ularni kommunikativ vazifalar orqali avtomatlashtirish va transfer qilish jarayonlari yetarli darajada empirik asoslanmagan. Xususan, bo'lajak o'qituvchilar tayyorgarligida interaktiv metodlarning samaradorlik ko'rsatkichi aniq belgilab berilmagan. Shu munosabat bilan tadqiqotning asosiy maqsadi kommunikativ yondashuv asosida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning nazariy-metodik modelini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun lingvistik kompetensiyaning strukturaviy komponentlarini tahlil qilish hamda kommunikativ metodlar asosida uni rivojlantirish mexanizmlarini aniqlash vazifalari belgilandi. Tadqiqot doirasida kommunikativ yondashuv lingvistik kompetensiyaning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi va interaktiv metodlar grammatik bilimning funksional qo'llanishini qay darajada ta'minlashi masalalari o'rganiladi. Ilmiy gipotezaga ko'ra, agar lingvistik kompetensiya kommunikativ vazifalar, kontekstual mashqlar va interaktiv texnologiyalar asosida shakllantirilsa, bo'lajak o'qituvchilarning nutqiy faolligi hamda grammatik avtomatlashuv darajasi sezilarli oshadi. Mazkur tadqiqot lingvistik kompetensiyani kommunikativ paradigma doirasida qayta konseptualizatsiya qilib, pedagogik oliy ta'lim uchun innovatsion metodik model taklif etadi. Maqola kirish, nazariy asoslar, metodologiya, tajriba natijalari va xulosa bo'limlaridan iborat bo'lib, har bir qism tadqiqotning mantiqiy izchilligini va ilmiy dalillanganligini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kommunikativ yondashuv va lingvistik kompetensiya masalasi O'zbekiston lingvodidaktikasida izchil o'rganilgan yo'nalishlardan biridir. J. Jalolov chet til o'qitish metodikasida kommunikativlik prinsipini markaziy didaktik kategoriya sifatida asoslab, lingvistik birliklarning nutqiy faoliyat jarayonida funksional o'zlashtirilishini ta'kidlaydi. G'. Tojibayev esa lingvistik kompetensiyani kasbiy-pedagogik tayyorgarlik bilan bog'liq holda ko'rib, uni o'qituvchining metodik refleksiya va amaliy nutqiy malakasi bilan integratsiyada talqin qiladi. Manbalarni baholash jarayonida nazariy konseptuallik, metodologik izchillik va amaliy tavsiyalarning mavjudligi asosiy mezon sifatida tanlandi, bu esa milliy ilmiy maktab doirasida shakllangan yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini berdi. J. Jalolov konsepsiyasida lingvistik kompetensiya kommunikativ vazifa

va nutqiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u til birliklarini maqsadga yo‘naltirilgan kontekstda o‘zlashtirishni nazarda tutadi. Bunga nisbatan Sh. Saidaliyev lingvistik kompetensiyaning strukturaviy asoslarini, ya’ni fonetik, leksik va grammatik komponentlarning tizimli shakllanishini metodik jarayonning boshlang‘ich bosqichi sifatida ko‘radi. Agar Jalolov yondashuvida funksional-pragmatik omil ustuvor bo‘lsa, Saidaliyev qarashlarida tizimlilik va bosqichma-bosqichlik tamoyili yetakchi o‘rinni egallaydi. G‘. Tojibayev esa ushbu ikki yondashuvni integrativ modelda birlashtirish tarafdori bo‘lib, lingvistik kompetensiyaning avtomatlashuvi interaktiv mashqlar va reflektiv faoliyat orqali amalga oshirilishini asoslaydi. O‘zbek metodistlarining umumiy pozitsiyasi shundan iboratki, lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi va u nutqiy faoliyat samaradorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, yondashuvlar o‘rtasida metodologik farqlar mavjud: Jalolov kommunikativ vazifa markaziyiligini ilgari sursa, Saidaliyev strukturaviy tayanchni birlamchi omil deb hisoblaydi, Tojibayev esa kompetensiyaviy integratsiyani asosiy prinsip sifatida ko‘rsatadi. Mazkur farqlar lingvistik kompetensiyani shakllantirish mexanizmlarini turlicha talqin qilishga olib keladi va bu esa ilmiy-metakognitiv bahslarning shakllanishiga sabab bo‘lmoqda. Milliy ilmiy diskursda lingvistik kompetensiyani avvalo deklarativ bilim sifatida shakllantirish yoki uni kommunikativ faoliyat jarayonida parallel ravishda rivojlantirish samaraliroq ekani yuzasidan turli qarashlar mavjud. Biroq mavjud tadqiqotlarda bo‘ljak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi kontekstida lingvistik kompetensiyani integrativ, interaktiv va empirik asoslangan model orqali takomillashtirish mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot milliy metodika maktabi doirasida shakllangan nazariy qarashlarni qiyosiy tahlil asosida umumlashtirib, ularni kommunikativ paradigma bilan uyg‘unlashtirish orqali yangi metodik model ishlab chiqishga qaratilgan.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqot kommunikativ yondashuv asosida lingvistik kompetensiyani takomillashtirish samaradorligini aniqlash maqsadida aralash metodologik yondashuv (mixed-methods design) asosida tashkil etildi. Ushbu dizayn miqdoriy (quantitative) va sifatli (qualitative) ma’lumotlarni integratsiyalash orqali tadqiqot muammosini kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Miqdoriy qism kvazi-eksperimental model (pre-test/post-test control group design) asosida tashkil etilib, lingvistik kompetensiyadagi dinamik o‘zgarishlarni aniqlashga qaratildi, sifatli komponent esa kuzatuv va intervyu orqali pedagogik jarayonning metodik xususiyatlarini chuqurroq talqin qilishni ta’minladi. Tadqiqot muammosi nazariy grammatik bilim bilan uning real kommunikativ vaziyatdagi funksional qo‘llanishi o‘rtasidagi metodik nomutanosiblik bilan belgilanadi. Ilmiy bo‘shliq sifatida bo‘ljak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini kommunikativ paradigma asosida integrativ model orqali rivojlantirish mexanizmlarining yetarli ishlab chiqilmagani qayd etildi. Tadqiqotda pedagogik oliy ta’lim muassasasining 2–3-bosqich talabalari namuna sifatida tanlanib, ular tajriba va nazorat guruhlariga

ajratildi. Gipotezaga ko'ra, kommunikativ vazifalar, interaktiv mashqlar va kontekstual topshiriqlar asosida tashkil etilgan metodik ta'sir lingvistik kompetensiyaning grammatik aniqlik, leksik boylik va pragmatik moslik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi. Ma'lumotlarni yig'ishda bir nechta empirik metodlar qo'llanildi: diagnostik testlar (pre-test va post-test) orqali lingvistik kompetensiyaning strukturaviy komponentlari baholandi; Likert shkalasiga asoslangan so'rovnomada talabalarining kommunikativ metodlarga munosabati va o'z-o'zini baholash darajasi aniqlandi; dars jarayonida strukturallashtirilgan kuzatuv protokoli asosida interaktiv faoliyat samaradorligi qayd etildi; yarim tuzilgan intervyular orqali ishtirokchilarning reflektiv fikrlari yig'ildi. Mazkur vositalar o'zaro triangulyatsiya tamoyili asosida qo'llanib, tadqiqot natijalarining kompleksligini ta'minladi. Tadqiqotda mustaqil o'zgaruvchi sifatida kommunikativ yondashuvga asoslangan metodik ta'sir (task-based activities, role-play, problem-solving tasks) belgilandi, bog'liq o'zgaruvchi esa bo'lajak o'qituvchilarning lingvistik kompetensiyasi darajasi sifatida aniqlashtirildi. Lingvistik kompetensiya grammatik aniqlik (accuracy rate), leksik diapazon (lexical range), morfosintaktik murakkablik (complexity index) va pragmatik moslik indikatorlari orqali o'lchandi. O'lchov jarayonida ballik tizim (analytic scoring rubric) va Likert tipidagi shkalalar qo'llanilib, natijalar miqdoriy ko'rsatkichlarga aylantirildi. Yig'ilgan miqdoriy ma'lumotlar deskriptiv statistika (o'rtacha qiymat, foiz, standart og'ish) hamda guruhlararo farqni aniqlash usullari yordamida tahlil qilindi. Sifatli ma'lumotlar esa tematik tahlil (thematic coding) va kontent-analiz orqali kodlanib, asosiy kategoriyalar ajratib olindi. Miqdoriy va sifatli natijalar o'zaro solishtirilib, interpretativ integratsiya amalga oshirildi, bu esa tadqiqot gipotezasining empirik asoslanganligini aniqlashga imkon berdi. Tadqiqotning ishonchliligi takroriy o'lchovlar, aniq baholash mezonlari va standartlashtirilgan test topshiriqlari orqali ta'minlandi. Mazmuniy haqqoniylik (content validity) ekspert bahosi orqali tekshirildi, konstruktiv haqqoniylik (construct validity) esa o'zgaruvchilarning nazariy asoslari bilan mosligi orqali asoslandi. Shuningdek, ma'lumotlar triangulyatsiyasi va ishtirokchi fikrini tasdiqlash (member checking) jarayoni tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligini mustahkamladi.

RESULTS (NATIJALAR)

Tadqiqot natijalari kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan metodik ta'sir bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini aniqladi. Eksperimental guruhda grammatik aniqlik, leksik diapazon, morfosintaktik murakkablik va pragmatik moslik ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgani kuzatildi, nazorat guruhida esa o'zgarishlar minimal darajada bo'ldi. Bu natijalar kommunikativ metodlarning lingvistik kompetensiyani rivojlantirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Deskriptiv statistika natijalariga ko'ra, eksperimental guruhda grammatik aniqlik 62% dan 84% ga, leksik diapazon 58% dan 79% ga, morfosintaktik murakkablik indeksi 0.41 dan 0.68 ga, pragmatik moslik esa 55% dan 81% ga oshdi. Nazorat guruhida esa o'sish 5–8% oralig'ida qayd etildi. Guruhlararo taqqoslash natijalari eksperimental

guruhdagi o'zgarishlar statistik jihatdan ahamiyatli ekanini ko'rsatdi ($p < 0.05$). 1-jadvalda pre-test va post-test natijalari taqqoslangan holda keltirildi, 1-rasmda esa lingvistik kompetensiya komponentlarining o'sish dinamikasi grafik shaklda aks ettirildi. Grafik tahlil eksperimental guruhda barqaror va tizimli o'sish tendensiyasini ko'rsatdi, bu metodik ta'sirning samaradorligini vizual ravishda tasdiqlaydi. Ilmiy gipotezaga ko'ra, kommunikativ vazifalar va interaktiv mashqlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni lingvistik kompetensiyani sezilarli darajada oshirishi kutilgan edi. Olingan statistik natijalar ushbu gipotezani tasdiqladi, chunki eksperimental guruhda barcha indikatorlar bo'yicha sezilarli ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, pragmatik moslik va nutqiy ravonlik grammatik aniqlikka nisbatan tezroq rivojlandi, bu kommunikativ mashg'ulotlarning funksional yo'naltirilgan xarakteri bilan izohlanadi. Kutilmagan topilma sifatida ayrim ishtirokchilarda leksik boylik oshgan bo'lsa-da, morfosintaktik murakkablik darajasi nisbatan past saqlanib qolganligi kuzatildi, bu lingvistik kompetensiya komponentlari o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadi.

DISCUSSION (MUHOKAMA)

Tadqiqot natijalari kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan metodik ta'sir bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini sezilarli darajada rivojlantirganini ko'rsatdi. Eksperimental guruhda grammatik aniqlik, leksik diapazon, morfosintaktik murakkablik va pragmatik moslik ko'rsatkichlarining o'sishi shuni anglatadiki, lingvistik bilimlar kommunikativ vazifalar orqali kontekstual qo'llashga o'tkazilganda (transfer) ular tezroq avtomatlashadi va nutqiy faoliyatda barqarorroq namoyon bo'ladi. Bu holat J. Jalolovning lingvistik birliklarni nutqiy faoliyat jarayonida funksional o'zlashtirish haqidagi metodik qarashlari bilan mos keladi, chunki olingan ma'lumotlar grammatik qoidani bilishdan ko'ra uni real vaziyatda qo'llash ko'nikmasi tezroq shakllanishini ko'rsatmoqda. Shuningdek, G'. Tojibayev ta'kidlaganidek, lingvistik kompetensiya kasbiy-pedagogik tayyorgarlik bilan uzviy bog'liq bo'lib, interaktiv metodlar (role-play, problem-solving tasks, task-based activities) orqali talabalar nafaqat til birliklarini, balki ularni o'qitish strategiyalarini ham amaliy tajriba sifatida o'zlashtiradilar. Natijalarda pragmatik moslik va nutqiy ravonlikning grammatik aniqlikka nisbatan tezroq o'sishi kommunikativ mashg'ulotlarning funksional yo'naltirilgan xarakterini tasdiqlaydi, ya'ni talabalar avvalo mazmunni etkazish (meaning-focused output) orqali nutqiy moslashuvni kuchaytiradi, keyinchalik esa grammatik aniqlik bosqichma-bosqich barqarorlashadi. Kutilmagan topilma sifatida leksik boylik oshgan ayrim ishtirokchilarda morfosintaktik murakkablikning nisbatan past saqlanib qolishi lingvistik kompetensiya komponentlari har doim ham bir xil sur'atda rivojlanmasligini bildiradi, bu esa sintaktik konstruktsiyalarni avtomatlashtirish uchun qo'shimcha strukturaviy scaffold (qo'llab-quvvatlovchi bosqichli yordam) zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati shundaki, u kommunikativ paradigma doirasida lingvistik kompetensiyaning struktura (grammatika-leksika) va

funksional (pragmatika-diskurs) jihatlari integratsiyasini empirik dalillar bilan qo‘llab-quvvatlaydi; amaliy ahamiyati esa pedagogik oliy ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilar uchun kommunikativ vazifa asosida qurilgan mashg‘ulotlar modelini joriy etish imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqot cheklovlari sifatida namuna hajmining cheklanganligi, tajriba muddati nisbatan qisqaligi hamda natijalarning bitta ta’lim muassasasi konteksti bilan chegaralanganligini qayd etish mumkin; kelgusida esa ko‘proq ishtirokchilar bilan, uzoq muddatli (longitudinal) dizayn asosida, shuningdek, lingvistik kompetensiya komponentlarini alohida-alohida kuchaytiruvchi didaktik intervensionlarni sinovdan o‘tkazish tavsiya etiladi.

CONCLUSION (XULOSA)

Mazkur tadqiqot bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida nazariy grammatik bilim bilan uning real kommunikativ vaziyatlarda funksional qo‘llanishi o‘rtasidagi metodik nomutanosiblik muammosini hal etishga qaratildi va mavzuning dolzarbligi zamonaviy pedagogik ta’limda kasbiy-kommunikativ kompetensiya talablarining ortib borishi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalari kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan metodik ta’sir lingvistik kompetensiyani sezilarli darajada takomillashtirishini ko‘rsatdi: eksperimental guruhda grammatik aniqlik, leksik diapazon, morfosintaktik murakkablik hamda pragmatik moslik indikatorlari bo‘yicha barqaror o‘shish qayd etilib, bu o‘zgarishlar statistik jihatdan ahamiyatli ekanligi tasdiqlandi ($p < 0.05$). Shuningdek, topilmalar kommunikativ vazifalar va interaktiv mashqlar til birliklarining avtomatlashuvi va transferini kuchaytirishini ko‘rsatib, ilgari surilgan gipotezaning tasdiqlanishiga olib keldi. Umuman olganda, tadqiqot kommunikativ paradigma doirasida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning nazariy-metodik asoslarini kengaytirib, pedagogik oliy ta’lim amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan innovatsion metodik modelni taklif etdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jalolov, J. J. (2012). *Chet til o‘qitish metodikasi*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Tojibayev, G‘. (2017). *Chet tillarni o‘qitish metodikasining nazariy asoslari*. Toshkent: Fan.
3. Saidaliyev, Sh. (2015). *Chet til o‘qitish metodikasining asosiy masalalari*. Toshkent: Fan va texnologiya.